

פתיחה למסכת מעילה

המעילה את כל הקדשים: אם קדשי מזבח (בין מן הקרבנות הבאים מבעלי החיים, ובין מן הבאים כמנחות), ואם קדשי בדק הבית, שהם כל נכסי ההקדש. ואולם מן הצד האחר, הריהי באה לצמצם, שאף בקדשי מזבח אין מעילה אלא בשעה שהם "קדשי ה'", ואילו בשעה שאין הם (או חלק מהם) בכלל זה, שיש עליהם בעלות או היתר להדיוט, או לחילופין – משעה שאינם מיועדים להקרבה – שוב אין בהם דין מעילה. ולכן, קדשים קלים שמבחינה ממונית שייכים לבעליהם – אין בהם דין מעילה (חוץ מן החלק הקרב על המזבח, ה"אימורים", שלאחר שנזרק דם הקרבן והוכשו להקרבה הריהם בכלל "קדשי ה'").⁶ וכיוצא בדבר, בקרבנות קדשי הקדשים שיש בהם אכילה לכהנים (כגון החטאת והאשם), משעה שנזרק דמם ובשרם מותר באכילה לכהנים – אין בבשרם דין מעילה. וכן הוא דינם של קרבנות קדשי הקדשים הקרבים כליל על המזבח (כגון העולה מן הקרבנות, ומנחת הכהנים מן המנחות), לאחר שכבר נתקיימה מצוותם – שוב אין הם בכלל "קדשי ה'", ומשום כך אין בהם עוד דין מעילה.

מן האמור בתורה בדינו של המתחייב במעילה ("והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן בערך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם. ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישיתו יוסף עליו ונתן אותו לכהן והכהן יכפר עליו")⁷ למדים אנו כי שני פנים לחיובו של המועל: צד של קרבן וצד של ממון. הקרבן הריהו קרבן אשם (הנקרא "אשם מעילות"), איל בשווי שני שקלים ("סלעים" בלשון חכמים). ובתשלום הממון עצמו יש שני חלקים: הקרן והחומש. הקרן – כערך ההנאה שנהנה מן ההקדש, או אף אם לא נהנה מן ההקדש – כערך הפגם שפגם

מסכת מעילה הריהי המסכת האחרונה שבתלמוד בבלי שעל סדר קדשים¹, ובכלל סדר קדשים היא, משום שני פניה של המעילה: האיסור ליהנות מן הקדשים, וחיוב הבאת קרבן אשם על מי שעשה כן.

כל עיקריה של המעילה הריהם אמורים בתורה בפרשה קצרה, בת שני פסוקים בלבד: "נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן בערך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם. ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישיתו יוסף עליו ונתן אותו לכהן והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו".

חטא זה של ההנאה מן ההקדש בא בתורה בלשון "מעילה", ובכפל לשון ("נפש כי תמעול מעל") – על שום השינוי שנעשה בדבר, שהוציא האדם דבר מרשות ההקדש לרשות חול, מרשות גבוה לרשות הדיוט (כלשון האמורה בחמורות שבעבירות, בעבודה זרה, ובאשה המזנה תחת בעלה⁴). וכן על שום צד הבגידה והתכחשות (וכלשון המיוחסת למעשהו של האדם המתכחש לפקדון שבידו, בפרשה שבסמיכות לפרשת המעילה⁵).

מן האמור "נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה'" למדים אנו שאין דין המעילה נוהג אלא כאשר נעשה הדבר בשגגה, אבל המועל במזיד אינו כלול בפרשה זו. ואף שהוא חייב לשלם מה שנהנה מן ההקדש – אינו בכלל הכפרה האמורה בפרשה זו (ונחלקו חכמים מה עונשו, ראה סנהדרין פג,א).

עוד למדים אנו מן הכתוב כי אין דין מעילה אלא בדבר המוגדר כ"קדשי ה'". ושני פנים לכלל זה, של הרחבה ושל צמצום. מן הצד האחד באה הגדרה זו ומכלילה בדיני

1. המלמדנו אזהרה זו (ראב"ד). ויש אומרים שהוא בכלל הלימודים הרבים בדיני מעילה הנלמדים בגזירה שווה מדין התרומה (רש"י).

2. ויקרא ה, טו-טז. אכן אין בפרשה זו אלא עונש, ואילו ביחס לאזהרתו של האדם מליהנות מן הקודש נחלקו ראשונים בדבר, יש אומרים שהיא מן האמור "לא תוכל לאכול בשעריך... וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך ותרומת ידך" (דברים יב, יז), שיש בכלל דברים אלה אף איסור האכילה וההנאה מקדשי ה' (רמב"ם, ספר החינוך). ויש אומרים כי הכתוב "ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל" (ויקרא כב, יג) הוא

3. כן סבורים כבר קדמונים כי מקצת הדפים שבמסכת תמיד, שצורתם כעין צורת תלמוד בבלי היא, אין הם אלא תוספת, ואינם מעיקר התלמוד הבבלי.

4. ויקרא ה, טו-טז. אכן אין בפרשה זו אלא עונש, ואילו ביחס לאזהרתו של האדם מליהנות מן הקודש נחלקו ראשונים בדבר, יש אומרים שהיא מן האמור "לא תוכל לאכול בשעריך... וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך ותרומת ידך" (דברים יב, יז), שיש בכלל דברים אלה אף איסור האכילה וההנאה מקדשי ה' (רמב"ם, ספר החינוך). ויש אומרים כי הכתוב "ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל" (ויקרא כב, יג) הוא

5. ויקרא ה, טו-טז. אכן אין בפרשה זו אלא עונש, ואילו ביחס לאזהרתו של האדם מליהנות מן הקודש נחלקו ראשונים בדבר, יש אומרים שהיא מן האמור "לא תוכל לאכול בשעריך... וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך ותרומת ידך" (דברים יב, יז), שיש בכלל דברים אלה אף איסור האכילה וההנאה מקדשי ה' (רמב"ם, ספר החינוך). ויש אומרים כי הכתוב "ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל" (ויקרא כב, יג) הוא

6. ויקרא ה, טו-טז. אכן אין בפרשה זו אלא עונש, ואילו ביחס לאזהרתו של האדם מליהנות מן הקודש נחלקו ראשונים בדבר, יש אומרים שהיא מן האמור "לא תוכל לאכול בשעריך... וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך ותרומת ידך" (דברים יב, יז), שיש בכלל דברים אלה אף איסור האכילה וההנאה מקדשי ה' (רמב"ם, ספר החינוך). ויש אומרים כי הכתוב "ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל" (ויקרא כב, יג) הוא

7. ויקרא ה, טו-טז. אכן אין בפרשה זו אלא עונש, ואילו ביחס לאזהרתו של האדם מליהנות מן הקודש נחלקו ראשונים בדבר, יש אומרים שהיא מן האמור "לא תוכל לאכול בשעריך... וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך ותרומת ידך" (דברים יב, יז), שיש בכלל דברים אלה אף איסור האכילה וההנאה מקדשי ה' (רמב"ם, ספר החינוך). ויש אומרים כי הכתוב "ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל" (ויקרא כב, יג) הוא

אף שעיקרו של איסור המעילה שמן התורה מוגדר וברור – האיסור ליהנות מן דברי הקדש, וביחס לעולם הזה אמר הכתוב: "והארץ נתן לבני האדם", כבר אמרו חכמים כי אף ההנאה מדברי העולם הזה, שהוא עולמו של הקדוש ברוך הוא, כל שאין עמה הכרה ומתן תודה כי מאת ה' הם – כעין מעילה היא, ועל כן אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה – כאילו מעל¹².

במסכת מעילה ששה פרקים, שכל אחד מהם עוסק בנושא מוגדר אחד.

פרק ראשון "קדשי קדשים" – עוסק בדין המעילה בקדשי המזבח, קדשי קדשים וקדשים קלים, מתי מועלים בהם ומתי לא.

פרק שני "חטאת העוף" – עוסק בצורה מפורטת במעילה של הקרבנות השונים.

פרק שלישי "ולד חטאת" – עניינו בירור אלו מן הקדשים אינם בכלל איסור המעילה, ואולם יש מהם שהם בכלל איסור הנאה.

פרק רביעי "קדשי מזבח" – ביסודו דן באופני צירוף מיני הקדשים לכלל השיעור המחייב במעילה, ומתרחב דיונו לכלל הצירופים השונים, לטומאה, ולאיסורים.

פרק חמישי "הנהנה מן הקדש" – מברר את עיקרי מעשה המעילה, בהנאה מן הקדש, בפגם הקדש, ובהוצאת הדבר מרשות הקדש לרשות חולין.

פרק ששי "השליח שעשה" – דן ברובו בחיוב המעילה באופנים שונים הנעשים שלא על ידי הבעלים, אלא על ידי שלוחיו או המחזיקים בפקדונו.

במסכת מעילה באו במידה מועטה דברי אגדה, ואף הם לא באו אלא אגב דברים שבהלכה.

בנכסי הקדש⁸. וכלל יסודי, שיש לו משמעות לכמה וכמה דיונים במסכת זו, הוא שאין דין מעילה בפחות משווה פרוטה. החומש הוא תוספת של חמישית על הקרן. תשלום זה הוא "חומש מלבר" (=מן החוץ), כלומר מן הסכום הכולל של הקרן והחומש, ומשמעו למעשה רביעית מערך הקרן. וכגון אשם שמעל בשווי ארבעים פרוטות, הריהו משלם להקדש ארבעים פרוטות – קרן, ועוד עשר פרוטות – תוספת (ולא שמונה פרוטות, חמישית מן הקרן עצמה), שהן יחד חמישים פרוטות. גם במקרים בהם אין נוהג דין מעילה מן התורה, יש נוהג בו דין מעילה מדברי חכמים. ועשו כן חכמים והוסיפו משלהם בדין המעילה – משום שאף באותם אופנים שנקבע בהם שאין נוהג דין מעילה מן התורה, אין זה אלא לענין התשלומים והקרוב, אבל עצם איסור ההנאה מן הקדש קיים בכל אופן ומדין תורה⁹. יתר על כן, יש מקרים בהם אף איסור הנאה אינו קיים מן התורה, וחכמים הוסיפו בו איסור משלהם, משום חומרת ההנאה מן הקדש. כן אמרו כי משום חומרת הקדשים החמירו חכמים בהם, וגזרו אף במקרים שאינם מצויים, למרות הכלל הנקוט בידינו שאין חכמים גוזרים אלא בדברים המצויים¹⁰. במקרים אלה שקבעו חכמים דין מעילה חייב המועל לשלם את דמי הקרן, אבל פטור הוא מתשלום דמי חומש ומהבאת קרבן אשם).

נבדלת היא המעילה משאר הלכות ודינים שבתורה שאף שכלל הוא בכל דיני התורה ש"אין שליח לדבר עבירה" – שאין המשלח אדם מטעמו לעשות דבר עבירה, מתחייב בכך, אלא השליח הוא החייב בדבר – במעילה (ובעוד שני מקרים יוצאי דופן, בשליחות יד בפקדון ובטביחה שלאחר גניבה) נוהג דין השליחות גם שהוא לדבר עבירה, שאם שלח אדם שליח מטעמו ובידו דמי הקדש, ולא ידעו המשלח והשליח שהן של הקדש, ויצאו המעות לרשות חולין – בעל הבית הוא שמעל ולא השליח¹¹.

8. לגופו של דבר, כל מעילה בהקדש, גם זו שיש בה הנאה מכילה את שני המרכיבים, ההנאה והפגם. ונמצאו שלש שיטות בין הראשונים מה הוא העיקרי שבהם זה. שיש הסוברים שעיקר המעילה הוא צד הפגם הבא על ידה (רש"י), ויש הסוברים כי עיקר המעילה היא צד ההנאה שבה (רמב"ם), ויש הסוברים כי עיקר המעילה היא צירוף שניהם כאחד (תוס'). ויעויין עוד עיונים יט.ב.

9. ראה עיונים ב.א.

10. ראה עיונים ב.ב.

11. דף כ.א ואילך.

12. ברכות לה.א.